

THE ART OF THE SOMONIAN PERIOD AND ITS PLACE IN WORLD HISTORY

Axmedova Zarifa Ravshan qizi ¹

¹ Student of Gulistan State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.4769686>

ARTICLE INFO

Received: 5th May 2021
Accepted: 10th May 2021
Online: 15th May 2021

KEY WORDS

culture, art, crafts, aesthetic views, thinkers

ABSTRACT

The article provides information about the art of the Samanid period, the factors that led to its flourishing, thinkers and scientists who grew up during this period.

SOMONIYLAR DAVRI SAN'ATI VA UNING JAHON TARIXIDAGI O'RNI

Axmedova Zarifa Ravshan qizi ¹

¹ Guliston davlat universiteti talabasi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 5-May 2021
Ma'qullandi: 10-May 2021
Chop etildi: 15-May 2021

KALIT SO'ZLAR

madaniyat, san'at, hunarmandchilik, estetik qarashlar, mutafakkirlar.

Asosiy qism

Yurtimizning tarixida ajralmas sahifa sifatida etirof etiladigan Somoniylar davrida tinchlik siyosati, ilm-fan, madaniyat gullab yashnagan. Somoniylar davlati dastavval Movarounnahrda yuzaga kelishi jarayoni IX asrning boshlariga to'g'ri keladi. Ismoil Somoniy esa davlatning poytaxti etib Buxoro viloyatini tayinlaydi. Somoniy davlati hukmdorining say harakatlari bilan Movarounnahrda davlat mustaqilligi qayta tiklanib yanada yuksaklikka intila boshlaydi.

Shuningdek, ushbu davr shunisi bilan ajralib turadiki, bu davrda davlatda millatlararo totuvlik, etiqodiy xurlik va diniy bag'rikenglik barqaror bo'lgan hamda estetik qarashlar taraqqiy etgandir. Somoniylar

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Somoniylar davri san'ati, uning gullab yashnashiga sabab bo'lgan omillar, o'sha davrda etishib chiqqan mutafakkir olimlar to'g'risida ma'lumot keltirilgan.

davrida ilm fan hamda marifat rivojlanib yuksaklikka intilayotgan davrida Ibn Sino, Axmad Yassaviy, Imom at-Termiziy, Bahovuddin Naqshband, Ismoil Buxoriy, Forobiy, Beruniy kabi allomalar hamda buyuk mutafakkirlar yetishib chiqishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan ko'rinib turibdiki bu davrda xalqni ma'naviyatini, savodini hamda estetikasini rivojlantirishda Somoniylar davlati ko'plab ishlarni olib borishganligi ma'lum boladi. Somoniylar davrida ko'plab ilm markazlari, jumladan "Dor al-iyodiya", "Dor al-juzjoniya", "Buxoro fiqh maktabi" kabi maktablar faoliyat olib borgan. Bu esa Somoniylar davlati hukmdori Ismoil Somoniy o'z davrining yirik va aqlli davlat arbolaridan biri ekanligidan dalolat

beradi. Bundan tashqari Somoniylar hukmdori o'rta asrlarning qobilyatli, serg'ayrat, tirishqoq, tadbirkor hamda nihoyatda zukko davlat arbobi hamda hukmdorlar ichida eng adolatlisi edi. U Movarourmahrmi birlashtirib, mustahkam feodal davlatni yani Somoniylar davlatini tuzishga bor kuchi bilan harakat qiladi va bu ishning uddasidan chiqadi. Bu tizim hukmdorga davlatni har tomonlama oqilona boshqarishda juda katta yordamchi vazifani o'taydi. Bu tizim asosini esa oliy hukmdor dargohi va devonlar majmui tashkil etgan. Ismoil Somoniy Vatanida barqaror tinchlikni ta'minlab, uni mustahkamlashda hukmronlik qobiliyatining hamma nozik xususiyatlarini ishga soladigan hamda har bir ishning oxirini o'ylab ish yuritadigan hukmdor bo'lgan. Ismoil Somoniy kuchli qo'shinini Buxoroning devori yani himoyachilari deb atagan ekan. Ularning maslahatlari hamda yordamlari bilan hukmdor ish olib borgan hamda ularning yordamlari bilan shunday bir qudratli markazlashgan davlat barpo qildiki, bu davlat o'sha davrda Sharqda shuhrat topdi.

Ismoil Somoniy shaxsi haqida gapiradigan bo'lsak, u yirik siyosiy arbob hisoblanadi. Ismoil Somoniy 848-yil Buxoro shahrida tavallud topgan, 874-yilda Somoniylarning Buxorodagi noibi, 888-yildan esa butun Movarounnahrda hokim bo'la olgan marifatli hukmdor. U asosan markaziy hokimiyatni mustahkamlash siyosatini olib borib, turli yerlardan ulamolar, adiblar, usta va hunarmandlarni Buxoroga to'plagan va ularning yordami bilan ish olib borgan. Ismoil Somoniy Movarounnahr madaniyati rivojiga katta hissa qo'shgan hamda aholini har tomonlama qo'llab quvvatlagan hukmdor bo'lgan. U Buxoroda Bag'dod xalifalaridan ibrat olgan holda, o'ziga ulkan maqbara qurdiradi.

Somoniylar ilm-fan, adabiyot, san'at, umuman madaniyatning taraqqiyotiga katta

ahamiyat berganlar. Ular saroyga olim, shoir, bastakor, muhandis kabilarni jalb etganlar. Bu davrda aholining tili so'g'di, tojik va turkiy bo'lsa-da, arab tili ham keng tarqalgan edi. Arab tili ilm-fan, adabiyot, din, fiqh tili va jahondagi eng katta davlat bo'lgan xalifalikda xalqaro aloqa tili ham edi. Shuning uchun arab tilini bilmay ijod etish yoki biror vazifaga tayinlanish mumkin bo'lmagan.

Somoniylar davrida eng katta va rivojlangan shaharlar Samarqand, Buxoro, Marv, Nishopur, Hirot, Balh va Urganch shaharlari bo'lgan. Bu shaharlarda hunarmandchilik hamda bazi bir san'at turlari ham rivoj topib borgan. San'at sohasiga kiruvchi hunarmandchilik ham keng suratlar bilan tarqala boshladi. Manbalarda qayd etilishicha, Movarounnahrda, ayniqsa to'qimachilik yaxshi taraqqiy etib boshlagan hamda ipak va jundan tayyorlangan turli-tuman gazlamalar o'zining yuqori sifatliliigi bilan, bejirim hamda nafis naqshlari ila ajralib turgan. Samarqanddagi Vedar, Surxondaryoda Darzangi va Buxoroning Zandana to'qimachilarining mahsulotlari nafaqat Xuroson va Movarounnahrda balki, Eron, Hindiston va Iroq mamlakatlarida ham ma'lum bo'ladi. Bundan tashqari Zandanada tayyorlangan gazlamalarga Sharq bozorida ham ehtiyoj katta bo'lgan. Vedarda tayyorlangan yuqori sifatli gazlamalar esa aholining yuqori tabaqalari o'rtasida juda qadrlangan. Bu gazlama hatto "Xuroson parchasi" deb nom olgan.

Bundan tashqari Kesh, Nasaf, Dabusiya va ko'pgina boshqa shaharlarda ham gazlamaning boshqa turlari tayyorlangan. Shishasozlik ham Somoniylar davrida keng rivoj topib, shakllanib borgan san'at turlaridan biridir. Bunday idishlar asosan ko'kimtir va shaffof rangdagi shishalardan tayyorlanib kelingan. O'rta Osiyo shishasozlari turli xil shakllarga ega bo'lgan barcha katta-kichik shisha idishlarni tayyorlaganlar. Shishalarning

ma'lum bir qismiga takrorlanmas va ajoyib naqshlar bilan bezaklar berilgan. Bunday shishadan ishlangan idishlarga boshqa o'lkalarda ham ehtiyoj katta bo'lgan. Bunday idishlar ishlanadigan ustaxonalar arxeologlarimiz tomonidan Marv, Termiz, Poykand, Niso kabi shaharlarda topilgan va chuqur o'rganilgan. Biroq bu davrda kulolchilik keng rivojlanib kelgan va o'z taraqqiyotining yuqori bosqichlariga ko'tarilgandir. Kulollar esa kulolchilik charxini yana mukammallashtirishlari natijasida idishlarini bezashda sirlardan foydalanishni kashf etishdi hamda bu ustida katta yutuqlarga erishdi. Buning natijasida idishlarning turlari, shakllari ham ko'payib boraverdi va bu sifatning oshishiga katta yo'l ochib berdi. Manbalarda qayd etilishicha idishlar turli xil ranglar bilan bezatila boshladi ayniqsa, Samarqand, Marv hamda Binkent kullollarining idishlari o'zining yuqori sifatli, bejirim shakli hamda ajoyib va nafis naqshlari bilan hurmat qozongan. Ularning ishlari ichidagi epigrafik naqsh bilan bezatilgan turli-tuman idishlar diqqatga sazovordir. Arxeologlarning ma'lumot berishicha bu davrda kulollar shaharlarda mahalla-mahalla bo'lib yashab ijod qilishgan. Shunday mahallalar Axsikat, Termiz, Samarqand, Marv kabi shaharlarda ochilgandir.

Arxeologlarning izlanishlari bilan bu davrda tog'-kon sanoatida ham katta o'zgarishlar ro'y berganligini bilishimiz mumkin. Somoniylar davrida Badaxshonda oltin, kumush, billur, lojuvard kabi qimmatbaho matall va toshlar qazish ishlari davom etib boravergan. Arxeologlarning izlanishlari bilan bu davrda tog'-kon sanoatida ham katta o'zgarishlar ro'y berganligini bilishimiz mumkin. Somoniylar faoliyati Badaxshonda oltin, kumush, billur, lojuvard kabi qimmatbaho matall va toshlar qazish ishlari davom etib boravergan. Qazish ishlari boshqaruvi Ustrushonaning Mink tumanida

katta hajmdagi temir rudasi, Turzon ko'li ham tuz, Buttamda mis, kumush, oltin va boshqa metallar, Farg'onadagi Nokand degan joydan esa kumush oltin hamda Isfara yaqinida toshko'mir qazib olingan. Bazi bir malumotlarga qaraganda esa Farg'onada neft ham borligi malum qilingan. Somoniylar davrida qog'oz ishlab chiqarish ham yaxshi rivojlangan bo'lib, qog'oz ishlab chiqarish ishlab chiqarish bo'yicha eng katta markaz Samarqand hisoblangan. Unda ishlab chiqarilgan qog'ozlarining mahsuloti faqat Sharq yoki O'rta Osiyoda emas, balki Yevropada ham mashhur bo'lgan. Samarqand qog'ozining oti navi nomi tarixiy manbalarda qayd qilingan. Yozma manbalariga qaraganda bu davrda O'rta Osiyoda toshlaroshlik, duradgorlik, zargarlik kabi o'ziga hos sohalar ham ancha rivoj topib shakllana borgan.

Xulosa qilib aytganda, bu davrda kuchli mustaqil davlatning paydo bo'lishi har tomonlama rivojlanishni debochasi bo'lib xizmat qildi. Ushbu davrda shahar va qishloqlar o'rtasida savdo savdo kengaydi. Bu davrda san'at turining o'ziga hos yo'nalishi bo'lgan musiqa ilmining rivojlanishi ro'y berdi. Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sinoning yashab ijod qilishi, saroy musiqachilar ijodida qasida janri yuzaga kelishiga olib keldi. Musiqaning rivojlanishida Markaziy Osiyoning arab xalifaligiga qo'shib olinishi natijasida, arablar o'z navbatida musiqa san'ati sohasida mahaliy aholidan ko'pgina narsalarni o'rganib oldilar hamda buning natijasi ijobiy natija bera oldi. Bunga isboti sifatida A.Isfaxoniyning arab tilida yozilgan "Qo'shiqlar kitobi"ga ko'ra juda ko'p arablar Markaziy Osiyo kuylaridan foydalangan hamda turli xil musiqa asboblari yaratib ommaga taqdim etishgan. Buyuk alloma Forobiy esa turli xil asboblarni tovush qatorlarini o'rganadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh. Safarov. “Termiz va termiziylar”, T.: “Jayxun”, 1993 y.
2. B. Murtozoyev. Alisher Navoiy termiziylar haqida. TerDU professor-o’qituvchilarining ilmiy-nazariy konferensiyasi materiallari, T.: “Universitet”, 1999 y.
3. X. Berdiyev. “Birinchi odam viloyati”, T.: “Nur”, 1991 y.
4. A. Navoiy. “Nasoyimul muhabbat”, 15-tom, 1968 y.
5. Abu Bakr Muhammad ibn Ja’far an-Narshaxiy, Buxoro tarixi (fors tilidan A.Rasulev tarjimasini), T.: 1991 y.